
CSÁSZÁRTÖLTÉS 1.

Császártöltés – Helytörténeti kiadványsorozat

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság:

Bánáti István

Bolvári Csaba

Knipl István

Wicker Erika

A kötet szerkesztője:

WICKER ERIKA

Tördelés, tipográfia, könyv látványterve:

Wicker Erika

Nyomdai előkészítés:

ZéPé Design

Borítóterv:

Wicker Erika, Zalatnai Pál

Rajzok, térképek:

Knipl István, Janzsó Marianna

Fényképek:

Knipl István, Wicker Erika

ISBN 978-963-12-3646-0

Kiadja Császártöltés Község Önkormányzata

Felelős kiadó: Takácsné Stalter Judit polgármester

Borító:

Kleine Charte des Königreiches Ungarn [B IX a 528/1a]. A Magyar Királyság részletes térképe 1785-ben, az I. katonai felmérés alapján. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum •

B IX a politikai, közigazgatási térképek (XVI. századtól 1918-ig)

Az eredeti térkép a bécsi National Bibliothec gyűjteményében van.

CSÁSZÁRTÖLTÉS 1.

CSÁSZÁRTÖLTÉS 1.

A CSÁSZÁRTÖLTÉSI HATÁR
TÖRTÉNETE
A KEZDETEKTŐL
A FALU ALAPÍTÁSÁIG

Császártöltés
2015

TARTALOM

Köszöntő (<i>Takácsné Stalter Judit</i>)	7
Császártöltés határának természeti jellemzői (<i>Knipl István</i>)	9
Régészeti lelőhelyek a császártöltési határban a kezdetektől a kora újkorig (<i>Knipl István – Wicker Erika</i>)	17
Határnevek üzenete I. Egykor volt középkori falvak a mai császártöltési határban: Csalaegyház és Morcs (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	49
Határnevek üzenete II. Egykor volt középkori falvak a mai császártöltési határ közvetlen környékén: Csákányfő, Polgárdi, Kéles és Illancs, Hajós- és Orbágyszentgyörgy, Zádor (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	62
Schweibert Miklós, a község benépesítője (<i>Bánáti Miklós</i>)	75
Császártöltés telepítő kontraktusa (<i>Bárth János</i>)	79
Függelék: Császártöltés helység Patachich Gábor kalocsai érsek által adott telepítő kontraktusa	
A falu neve (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	90
Császártöltés alapítása regényesen elbeszélve (<i>Bánáti Miklós</i>)	100
Császártöltés, a fiatal település (<i>Wicker Erika – Knipl István</i>)	106
Az első császártöltési lakosok (<i>Bolvári Csaba</i>)	111
A kötet szerzői	141
Képek, térképek	143

Wicker Erika – Knipl István

HATÁRNEVEK ÜZENETE II. EGYKOR VOLT KÖZÉPKORI FALVAK A MAI CSÁSZÁRTÖLTÉSI HATÁR KÖZVETLEN KÖRNYÉKÉN: CSÁKÁNYFŐ, POLGÁRDI, KÉLES ÉS ILLANCS, HAJÓS- ÉS ORBÁGYSZENTGYÖRGY, ZÁDOR

*Voltak még más területek is a község közvetlen határainál, ahova dédszüleink, nagyszü-
 leink dolgozni jártak, ahol földet műveltek. Évszázadok óta csak határrészt, tájat jelente-
 nek, de valamikor itt is középkori falvak voltak, melyek emléke határrész-elnevezésekben
 maradt ránk. És persze benyúlt a mai töltési határba néhány olyan egykori falu egykori
 területe is, melyekről semmit nem őriz a töltési emlékezet...*¹

A középkorban környékünkön nagyjából 5–6 km-re egymástól templomos fal-
 vak álltak, melyeket a török hódoltság kezdetén lakosaik részben vagy egészen
 elhagytak, hogy nagyobb környékbeli településeken keressenek biztonságot
 maguknak és családjuknak. De ha lehetőség volt rá, tovább művelték földjeiket;
 ha nem ők, akkor az új urak által kijelölt bérlők. És ezzel az egykori falvak neve
 – legalább földterületként – generációkon keresztül (és korabeli hivatali feljegy-
 zések által) tovább élt, még akkor is, ha soha többé nem települtek be. Ezek a
 nevek azután az utókorra maradtak – és természetes, hogy az utódok, főként
 a messzi Németországból betelepültek nem is sejtették, hogy elnéptelenedett
 régi falvak területén találhattak új, végleges otthonra. Ez mindig így volt az
 évezredek során – és mi itt és most szeretnénk tisztelni mindazok előtt, akik
 közvetlenül őseink előtt laktak e tájon.

CSÁKÁNYFŐ

1995 februárjában a Hajósi pincéknél, a Hajósra vezető út jobb oldalán, a
 magasparton rigolírozás közben tégladarabok és emberi vázcsontok kerültek
 elő. Két koponyán zöldes elszíneződés bronzékszerrel sejtetett.²

Két hét múlva a helyszínt megtekintő Kőhegyi Mihály, a bajai múzeum akko-
 ri igazgatója és régésze kikérdezte a környező pincék tulajdonosait is, akik el-
 mondták, hogy a földmunka során „nagy méretű, lapos téglákat, 10-15 csontvá-
 zat találtak. Ezek jelenleg is a felszínen hevernek. A domb teteje felé haladtak
 letről, a lejtőről. Különösen feljebb találtak sok csontot. Az egyik helyen össze-
 tört csontkupacra bukkantak. (Ossarium?). [...] Locher József [...] kint dolgozott

---

1 Jelen tanulmány WICKER Erika – KNIPL István 2005a és WICKER Erika – KNIPL István 2005b
 adott fejezeteinek aktualizált és átszerkesztett változata

2 Wicker Erika helyszínelése 1995. TIM Irattár 119/95.; TJM Irattár 20/1995

a szőlőjében, vele beszéltem. Elmondása szerint [...] amikor ő újra rigolírozta 8 évvel ezelőtt a szőlőjét, egy 100x100-as falazott oszlopot talált, mely igen erős volt, mert bár lapos téglából építették, de meszet szórtak közé, és leöntötték. Ettől az oszloptól két irányban indultak 80 cm széles falak, derékszögben. Nagyjából már csak a téglatöredék volt meg, de a falakat ki lehetett venni. A környéken rengeteg csontváz volt, a földszínétől 20-30 centire, mert az eső levitte róla a földet. Locher József kolostornak gondolja, ettől kapta a domb a nevét. A szőlő végében nem egyenlő magasságúak a drótot tartó beton karók. Ahol 10 cm-rel magasabbak, ott egy csontváz van alattuk, melyet nem akart szétrombolni, inkább a karót tette följebb. A felszint szinte elborítva az egész dombtetőn szilánkokra hasadt, darabokra tört, vékony téglák hevernek 60x40 m-es területen. Igen gyéren cserepeket is találtunk: bográcsperemet és feneket, vastag, kézzel formált edénytöredékeket. Leletmentésnek szükségét nem látom. A területet több ízben megbolygatták már szőlőforgatáskor. A mostani csontok feltételezhetően már régen bolygatottak voltak, illetve a temető legaljáról kerültek ki. Az esőzés állandóan mossa a dombot, és így kerültek egyre följebb a sírok.”³

Amikor közel 10 évvel később, 2004 nyarán a helyszínen jártunk, már csak bronzkori edénydarabokat találtunk a területen: templomnak és temetőnek a felszínen nyoma sem volt. Néhány év múlva azonban sor kerülhetett legalább egy rövid hitelesítő feltárássra, melynek eredményeképp mára már valamivel többet tudunk a hajósi pincék területén egykor állt templomról:

„A lelőhely képe az elmúlt 17 évben gyakorlatilag nem változott. A szőlőket járva nagymennyiségű, ám igen apróra tört téglá, kő és embercsont-anyag gyűjthető. A templom újbóli lokalizálására és a pusztulás mértékének megállapítására 2012. 08. 06-10. között hitelesítő feltárást végeztünk. A munkát az tette lehetővé, hogy a szőlőültetvények közül egyet az előző évben kiszántottak, így ott a szőlő károsítása nélkül tudtunk dolgozni. Ez azonban nemcsak lehetővé tette a hitelesítő feltárást, hanem jelentős korlátok közé is szorította, mivel a parlag területet két oldalról művelt szőlő, egy oldalról a magaspart széle illetve földút határolta. A templom területe igen gazos, helyenként a korábban kivágott szőlőtuskók által szennyezett volt. A munkát a terület megtisztításával kezdtük. A megtisztított területen 4 árkot nyitottunk meg. Az 1. árkot a terület Ny-i oldalán, a művelt szőlővel párhuzamosan, gyakorlatilag É-D irányban, 20 méter hosszan alakítottuk ki. A talaj rendkívül kevert, erősen törmelékes volt. Már a felszíntől kezdve nagy mennyiségű téglá, kő, habarcs és apróra tört embercsont került elő. Az 1. árok D-Ny-i végén masszív, habarcsos-téglás omladék (esetlegesen alapozás) jelentkezett mintegy 1-1,2 m szélességben (1. obj.). Ettől 3 méterre, kb. 1 m széles, faragott kövekből és kevés téglából álló in situ alapozás jelentkezett (2. obj.). Mivel ez a K-i oldalán egyértelműen megszakad, elképzelhető, hogy egy oszlop alapozása. É-i irányban 3 m távolságra tőle egy igen rosszul látható apró köves, tégladarabos, habarcsos betöltésű, nagy valószínűséggel alapozási árok jelentkezett (4. obj.). Az 1. árokkal párhuzamosan, tőle

3 Kőhegyi Mihály helyszínelése 1995; TIM RA 237-2001

2,5 méterre K-re megnyitott, 7 méter hosszú 2. árokban is jelentkezett a korábban megfigyelt habarcsos-téglás omladék (3. obj., de ez azonos az 1. objektummal), míg az ettől távolabbi objektumoknak nem volt nyoma. Az 1. és 2. árok között az 1. objektum környezetében rábontottunk a két árok közötti területre. Ezen a szakaszon végig megvolt az objektum. A 2. ároktól 5 méterre K-re, azzal párhuzamosan nyitottuk meg a 3,5 m hosszú 3. árkot. Ennek talaja lényegesen tisztább volt, az egykori épülethez köthető objektum és sírfolt sem jelentkezett benne. Az árok nagy valószínűséggel már a templom területén kívül helyezkedett el. A 4. sz. árkot az előzőekre merőlegesen, a földúttal párhuzamosan, a telekhatár közelében NyÉNy-KDK irányban, 17 méter hosszan alakítottuk ki. A talaja a 3. árokhoz hasonlóan lényegesen tisztább és homogénebb volt, mint az 1-2. ároké. Épített objektumnak az árokban nem volt nyoma. Az altalaj szintjén, alig láthatóan néhány sírfolt rajzolódott ki. A sírokat az idő rövidsége miatt nem bontottuk ki, így csak feltételezhetjük, hogy azok esetlegesen in situ állapotban maradtak fenn.

A terület szondázására kialakított árkok és a bennük feltárt objektumok alapján megállapíthatjuk, hogy az egykori templom K-i részét, az apszis környékét kutattuk meg. Megtaláltuk az egykori alapozási árkokat, illetve részlegesen az alapfalakat, melyek egyértelműen kijelölik az egykori épület határait. A templom területe a többszöri szőlőtelepítés eredményeként erősen bolygatott, jelentősen károsodott. Az objektumok 40-50 cm mélységben jelentkezték, de a korábbi bolygatások mélysége az objektummal nem fedett részeken eléri a 70-90 cm-t is. Sírok a templom területén nem jelentkezték. Feltehetőleg csak az épülettől és így a dombtetőtől távolabbi, mélyebben elhelyezkedő, vastagabb homokkal fedett részen számolhatunk bolygatatlan temetkezésekkel.”⁴

CSÁKÁNYFŐ FALU

Kőhegyi Mihály nem tett kísérletet arra, hogy az egykori település nevét meghatározza, pedig az a templom és temető szűkebb környezetének elnevezéséből egyenesen következik. A Hajósi pincék és Császártöltés közötti területet ma is Csákányi földeknek, a közelében levő erdőt pedig Csákányi erdőnek hívják. Mindebből logikusan következik, hogy a területen talált templom és temető Csákányfő középkori település része volt.

Csákányfő faluról igen keveset tudunk, neve ismert középkori oklevelekben nem fordul elő. Említi viszont az 1560. évi török adóösszeírás, mely szerint „Csákánfa pusztá, defteren kívüli, üres és adófizetők nélküli tartozik a nevezetthez. Adóbevétele (haszil): 200 akcse.”⁵ Az ugyanez évi timár-defter éppúgy egy Mehmed bin Musztafa javadalom-birtokaként tartotta számon, mint az egykori Csalaegyházat, azidőtájt már Csala pusztát.⁶

4 Knippl István hitelesítő ásatása, 2012. Ásatási dokumentáció. Hajós, Kloster Kass. KKJM Irattár 2015.5206

5 Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 129.

6 „Tah. Def. 1560-ban psz.-ként említi; Tim. def. 1560-ban Mehmed bin Musztafa timár birtokaként

Csákányfő falu a hajósi nép emlékezetében már nem él, annál többször fordul elő ez az elnevezés Császártöltéssel kapcsolatban. Ahogy a falunévvel foglalkozó részben is jelezni fogjuk, egy, az 1740-es években, bizonyos mértékig még Császártöltés megalapítása előtt készült térképen „Csákányfő” és „Császár tó” nevek olvashatók (bár az elhelyezésük némiképp hibás, hiszen Csákányfő falu a mai hajósi pincék területén volt).⁷ Egy hasonló korú Pest vármegyei okirat „Csákányfő vagy más néven Császártöltős” helymegjelölést használja.⁸ Ekkoriban a későbbi Császártöltés területét „Csákánfeő, másnéven Császártöltős” névvel is illették,⁹ és „Csákányfő seu Császártöltés”-ként (Csákányfő vagy Császártöltés) szerepel Mikoviny Sámuel 1742-ben készült térképén.¹⁰ „Csákányfő, alias Császártöltési” pusztát említ egy 1743-ból származó jegyzőkönyv is.¹¹ Császártöltés megalapítása és betelepítése után azonban Csákányfő neve soha többé nem merül fel.

CSÁKÁNYFŐ PUSZTA

Császártöltés 1743-ban létrejött telepítőlevele az új falu déli határát „a Csákányfő pusztá alatti tótól kezdődően”¹² jelölte ki. Ugyanitt az új telepeseinek szénakészítésre alkalmas területet jelöltek ki „a mocsárral szemben a másik oldalon, Csákányfő pusztá magaslata alatt”.¹³

A sárközi helyneveket kutató Tímár Kálmán még tudta, hogy „Csákányfő (régí írásmód szerint Csákánfeő) pusztá emlékét még ma is őrzik egyes helynevek. Így Hajós határában e dűlőnevek: Csákányföld dűlő, Csákányföld középső dűlő meg Csákánfi erdő határnevekben könnyű ráismerni Csákányfő pusztá elferdített alakjára. A mai Hajós és Császártöltés községek határában régesrég

említi.” VASS Előd 1980 161.; Vas Előd ugyanakkor a Kalocsa környékének török javadalombirtokosai 1560-ban c. fejezetben csak Csala pusztát és Apastak (bizonyára Apostag) falut említi Mehmed bin Musztafa timár-birtokaként, Csákánfa pusztát nem. VASS Előd 1980 150.; Flach Pál nem tud arról, hogy Csákányfőt török vagy török kor előtti iratokban említették volna: FLACH, Paul 1969 5. – az 1560. évi említése pedig kétségtelen.; Foglalkozik a név eredetével, jelentésével, mely szerinte magyar személynévből vagy egy patak nevéből származik. U.o.

7 BÁNÁTI Miklós 1981 182.; Plan von dem Laufe des Donau Stroms von Ofen bis Baja, Mikoviny Sámuel térképe 1740 körül, Adatbázis: Hadtörténeti Intézet és Múzeum • Hadtörténeti Intézet és Múzeum • B IX Ausztria–Magyarország • B IX b természetföldrajzi térképek (XVI. századtól 1918-ig). Nem egészen világos, hogy Mikoviny Csákányfőt és a Császár-tót szándékosan a mai császártöltési buszmegálló területe tájára tette-e, vagy véletlenül csúsztatta-e 4 km-rel északkelet felé; az ma már ugyanis bizonyos, hogy Csákányfő a hajósi pincék területén volt. A tévedés utalhat a korabeli térképészeti mód-szerek hiányosságára is. A térkép elérhetősége az interneten: <http://maps.hungaricana.hu/hu/49464/>

8 TÍMÁR Kálmán 1940 2.

9 „A Császártöltés helynév okmányban először 1734-ben fordul elő. Ekkor kettős neve volt a pusztának: Csákánfeő (olv. Csákányfő) másnéven Császártöltős. A helynév régies írásmódja: 1754. Tsászár-Töltés, 1761. Tsászártöltés, 1763. Chászár-töltés.” TÍMÁR Kálmán 1939 3.; Idézi: BÁNÁTI Miklós [1969] 37.

10 Mikoviny a Duna térképét Ercsőtől Bajáig 1742-ben vette fel; az alaptérképnek (Országos Széchényi Könyvtár, Térkép 5212) keltezetlen másolata is vannak. BENDEFFY László 1976 122., 158–159.; Az egyiken Császártöltés neve pl. Csaszar Tütésnént is szerepel.; Az egyik térképváltozatot közli Bánáti Miklós is: BÁNÁTI Miklós 1981 183.

11 KÉL. II. Úr. ir. 1743. Az adatot Báth Jánosnak köszönjük.

12 Császártöltés helység Patasics Gábor kalocsai érsek által kiadott telepítő kontraktusa. In: BÁRTH János 1997 79.

13 Császártöltés helység Patasics Gábor kalocsai érsek által kiadott telepítő kontraktusa. In: BÁRTH János 1997 79.; A teljes szöveget ebben a kötetben is közöljük.

két érsekuradalmi pusztát volt egymás szomszédságában: Csákányfő meg Császártöltés. [...] Az egységesen kezelt, összetartozó két pusztát hol Csákányfő, hol meg Császártöltés néven emlegették. [...] A Csákány dűlő helynévhez érdekes monda is fűződik. Galgóczi Károly írja: '...az a népmonda, hogy ezt a lakosok a múlt század második tizedében egy aranyozott csákányfokosért vették a császártöltésiektől. [...] az 1720-as évekre teszi a monda. Akkor még nem is létezett a mai Császártöltés község; Császártöltés még érsekuradalmi pusztát volt, épúgy mint Csákányfő.'"¹⁴

CSÁKÁNYFŐI LEGENDÁK

A pincehegyi romokról régóta tud a hajósi nép, és – ahogy az itteni pincesor „Klostr kass” elnevezése is mutatja – kolostornak gondolta azokat: „az öregasszonyok azt mondták, hogy ott egy apáca kolostor volt [...] téglák voltak ott.”¹⁵ Egyszer valaki teheneket legeltetett arrafelé, és „egyre csak valami csengést hallott. Másra nem tudott gondolni, csak arra, hogy ez a kolostori óra lehet a kolostorból. Ott valahol egy óra rejlik a földben, és ő annak a csengését hallja. És mondják is az emberek, hogy volt itt egyszer egy kolostor arrafelé, ahol kinn a pincéknél a Kolostorocskai utcácska van.”¹⁶

A hajósi „régie” még azt is tudták, hogy a pincehegy alatt angyalok szoktak táncolni,¹⁷ és ilyenkor zene és harang szól: „Meghallja a zenét, és akkor az angyalok lejönnek táncolni a mezőre. [...] és mikor lefeküdt, akkor 12-kor mindig hallotta a Kolostorocskai utca felől a harangokat.”¹⁸ Mások ennél rosszabbul jártak, hiszen „egyesek azt állítják, [...] hogy ahol azelőtt a kolostor volt, onnan a boszorkányok visítását, visítozását vagy mit lehet hallani.”¹⁹

Az 1700-as évek első évtizedeiben betelepült hajósi svábok tehát a részben még bizonyosan látszó – és nyilván építéshez, talán éppen az első pincék építéséhez elhordott – falakat kolostornak gondolták. Általában is jellemző, hogy a nyomaiban még fellelhető középkori templomokat a magyar ajkú lakosság várnak, várhelynek, várteleknek (Kunfehértó–Várhely, Bácsalmás–Vártelek), a délszlávok crkvistének (Katymár–Crkviste), gradinának (Bácsalmás–Gradina, Gara–Gradina), kliszának (Szálkilisza/Chatal Klisza=Csátalja), a svábok pedig klostrnak (Hajós–Klostr Kass, Sükösd–Nemesnádudvar határa–Klösterle) hívták.²⁰ Maga Csákányfő falu a házaival a földrajzi viszonyok alapján a templomtól északra, keletre és délkeletre lehetett, ám nyomait a pinceépítések teljesen eltüntették.

14 TÍMÁR Kálmán 1940 2.; Idézi: BÁNÁTI Miklós [1969] 37.; „A mi községünk [...] 1744-ben alakult a régi Csákányfő, másképp Császártöltés néven ismert érseki pusztá helyén...” BÁNÁTI Miklós [1969] 39.

15 SCHÖN Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük.

16 SCHÖN Mária 2005 159.; Mások úgy gondolják, hogy az állandóan ketyegő óra az uradalmi pince alatti régesrég pincében van. SCHÖN Mária 2005 160.

17 „Az angyalokról azt hallottam, hogy táncoltak ott kinn a Pince-hegy alatt. Lejöttek az égből, és a hegyek alatt táncoltak. És egyesek látták. [...] Többen meséltek ilyen történeteket.” SCHÖN Mária 2005 158.

18 SCHÖN Mária 2005 159.

19 SCHÖN Mária 2005 160.

20 WICKER Erika 2004 49., 51., 56., 62., 70., 77-78., 85.; A hasonló névadásokról: WICKER Erika 2006

Bizonyval egy török időkbeli harci esemény miatt rejtette el egy feltehetően csákányfői lakos a falujától észak-északkeletre, az Őrjeg egy biztonságosnak gondolt részére azt a 751 éremből álló leletet, melynek záróveretei 1525-re (vagy bizonytalanabban 1552-re) datálhatók. Valószínűleg ez volt a család nehezen összegyűjtött vagyona, és úgy vélték, a ma Császártöltés–Nagyszigeti dűlőnek nevezett helyen biztonságban lesz, mire újra érte mehetnek. De erre már nem volt módjuk, és értékeik csak évszázadok múlva, véletlenül kerültek elő. Ma már nem tudjuk, mikor kezdték gyűjteni a pénzt, hiszen a 751 éremnek csak kis része, 71 darab maradt fenn, és ebből nehéz arra következtetni, mikor, hány generáció óta gyűjtögették, és pontosan mikor ásták el. De bizonyára összefügg azokkal a háborús időkkel, melyeknek ez a környék a 16. század első felében ki volt téve...²¹

Feltehetően ezek a harci események okozták azt is, hogy a lakosság elhagyta Csákányfőt, mely – ahogy fentebb jeleztük – 1560-ban már lakatlan volt, és soha többé nem népesült be újra. A császártöltési hagyomány soha nem ismerte, de a hajósi svábok – bár az egykori faluról semmit sem tudtak – a Csákányosnak nevezett területet a mai napig is „Tschackamfee”-nek,²² azaz Csákányfőnek nevezik.

POLGÁRDI

1426-ban egy Polkath nevű települést említenek írott források,²³ ezidőtájt egy hatalmaskodási ügy kivizsgálása kapcsán felvonultatott tanúk között szerepel egy Polkárthi Péter nevű is. Hatvan évvel később, 1487-ben pedig egy polkárthi Sós Benedeket idéznek meg egy perben.²⁴ A 15. század vége felé tehát még biztosan létezett az a falu, melynek határa a mai Kecel és Császártöltés között terült el, s melynek pontos helyét is ismerjük:

„Homoktalajon és mellette kötött fekete talajon 500 m hosszan és 200 m szélességben húzódó lelőhely. [...] Az egész lelőhelyen gazdag középkori kerámiaanyag. Az Árpád-kort [...] XII–XIII. századi edényperemek, fogaskerékmintával valamint bemélyített vonalakkal díszített edényoldalak képviselik. A középkor későbbi századaiból nagyszámú [...] edénytöredéket gyűjtöttünk. Gyakoriak a kissé viszszahajló, XIV–XV. századi edényperemek, bögre alakú kályhaszemek töredékei. Néhány hagyma alakú kályhaszem töredéket és grafitos osztrák fazéktöredéket is gyűjtöttünk. A lelőhely Polgárdi középkori faluval azonos. Keceli lakosok téglából épült templomalapokról is tudnak ezen a helyen, amelyek a tereprendezés során valószínűleg megsemmisültek. A terepbejárás során téglatöredékeket is gyűjtöttünk, a templom helyét nem tudtuk megállapítani. A gyűjtött kerámia-

21 Császártöltés–Nagyszigeti dűlőben 1935-ben Török Antal helyi lakos szántás közben találta az éremleletet, melynek egy része (71 db) a MNM Éremtárába került. A többi érem hollétéről nincs tudomásunk. A záró veret 1552-re datálták, „de inkább 1525, mert gyanús a lelet összetétele.” MNM Éremtár 157/1935.

22 Schön Mária gyűjtése. Az adatok átengedését ezúton is köszönjük. Schön Mária szíves közlése szerint a hajósi német nyelvjárásban nincs „ö” hang, azt általában „e”-vel helyettesítik.

23 CSANKI Dezső 1897 III. 343.

24 VASS Előd 1984 68.

anyag alapján a falu élete a XIII-XVI. század közötti időszakot öleli fel.”²⁵ Polkárt/Polgárdi²⁶ a 16. század közepére elnéptelenedett, és soha többé nem települt be. Pokard pusztát az 1560-as török defter szerint Homokmégy művelte, ekkor szultáni hász-birtok volt.²⁷ „Pokard pusztá üres és adófizetők nélküli tartozik a nevezetthez a nevezett (Homokmégy) falu közelében, s ennek népe műveli meg és tizedeit meg adja. A nevezett faluból (Homokmégy) Zádori János, Miskei György, Gál György, Káli János és Tomka Pál nevű hitetleneknek szállásai vannak, ahol marháikat tartják. A rét legeltetéséért az illetéket évi átalányösszegben 155 akcsét fizetnek. Adóbevétel (haszil): 1545 akcse, Búza t. 50 kila 600 (akcse), Az öt szállás egyenként 155 (akcse), ill. 900 (akcse), Len és kender t. 45 (akcse).”²⁸ A kalocsai és a solti náhije 1570. évi összeírásában már nem szerepel,²⁹ ezidőtájt a legeltetésre alkalmas pusztá a halasiak használatában volt.³⁰ Ennél több korabeli írott adatunk nincs a településről. A 18. század közepe táján – egy marhalopási per jegyzőkönyve szerint – még működött a „pógárdi vendégfogadó”,³¹ az egykori középkori falu emlékét azonban ma már csak a mai Kecel Császártöltés felé eső részének Polgárdi elnevezése őrzi.³²

ILLANCS ÉS KÉLES

Császártöltés déli határában egyelőre nem találtuk középkori települések nyomait, pedig – a környékbeli korabeli falvak egymástól való 5–6 km-es távolságát tekintve – a mai Kéleshalom környezetében is biztosan voltak ilyenek.

ILLANCS

Érdekes neve van annak a területnek, amit gyakran emlegettek nagyszüleink: Illancs. A mai Császártöltés déli-délnyugati határát övező terület, az egykori Felsőterézhalma igen rossz talajú, futóhomokos tájegység. Nevét állítólag onnan kapta, hogy ezen a vidéken nem is lehetett megélni, és akik ide települtek, vagy telepítették őket, „a szájhagyomány szerint az éj leple alatt visszaszöktek származási helyükre, elillantak, röviden illancs: ebből lett tulajdonnévként a terület földrajzi elnevezése.”³³

Hogy így volt-e, ki tudja? Mindenesetre jelenleg nem tudjuk, hogy ez a terület valóban egy egykor volt középkori település nevét őrzi-e, mivel Illancs neve ebben a formában semmilyen középkori falunévként eddig nem bukkant fel.

25 BICZÓ Piroska, 1984 51.; A települést röviden említi, és néhány 15. század közepi adatot közöl: FLACH, Paul 1961 4.

26 Névalakok: ENGEL Pál 2002

27 VASS Előd 1980 172.

28 Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 116.; Rövidítés: t=tized, ill.=illeték

29 CSORBA György 2000

30 VASS Előd 1984 72.

31 KÉL. II. Úr. ir. 1743. Az adatot Bárh Jánosnak köszönjük.

32 Magyarország Földrajzi név Tára, 1980. 29.; Polgárdi pusztá egy ideig Császártöltés határához tartozott: „Hozzá tartozik Csala és Polgárdi pusztá.” BOROVSZKY Samu 1910 46.

33 NEBOJSZKY László é.n.

Engel Pál térképe a mai Illancs területén egy Feketetelek nevű települést említ, mely a török kor elején elpusztásodott. A bajai náhijébe tartozó „Feketőtelek” 1578-ban is pusztá volt,³⁴ és soha többé nem népesült be. Pontos helye ismeretlen, régészeti lelőhellyel egyelőre nem tudjuk azonosítani, és persze az is lehet, hogy ez a Feketőtelek nem is ezen a részen volt.³⁵ A mai Illancs névhez mindenestre nincs köze; a furcsa nevű táj tehát jelenleg őrzi eredete titkát...

Kérdés ma még – és mindenképpen izgalmas kérdés –, hogy Illancs neve összefügg-e, s ha igen, milyen módon az Illoncsuk kun nemzetségnévvel³⁶ – hiszen ez azt jelentené, hogy az Illancs név kun eredetű. Ha igen, akkor legalábbis egy ideig kunok laktak ezen a tájon a török hódítást megelőzően. Régészeti leletek még nem támasztják alá ezt az elképzelést, de ha figyelembe vesszük, hogy a közeli Kiskunhalas környékén és az attól keletre-délkeletre fekvő területeken kerültek elő a leggazdagabb kun temetkezések, nem zárható ki, hogy a mai illancsi területen annakidején kunok is letelepedtek.

Ha valóban volt középkori falu ezen a vidéken, határa beleolvadt abba a településbe, ami Kékös néven a 16. századi török összeírásokban már pusztaként szerepelt, de bizonytalannal annak az egykori középkori településnek a nevét, emlékét őrizte, mely Kéles/Kélespusztaként maradt ránk.

KÉLES

A kéleshalmi major belterületén egy „fel nem tárt régi temető” van,³⁷ de egyelőre nem tudjuk, összefüggésben van-e a mai Kéleshalma elődjével. Nemcsak a temető ezidáig ismeretlen kora miatt, hanem azért sem, mert Kéles nevű településről nem szólnak ismert középkori oklevelek. De nyilván volt itt egy középkori település, mely a török hódoltság korára elnéptelenedett. Az 1560-as török adóösszeírás már pusztaként említi, ekkor a terület szultáni ház-birtok, melyet Miske, Barátnakház és Homokmégy művelnek, és szállást tartanak rajta: „Kéles pusztá, defteren kívüli, üres és adófizetők nélküli tartozik a nevezetthez. Kis Anbrus, Filep Benedek és Fodor János a nevezett (Miske) faluból és Barátnak Filep Barátnakház faluból és Vér Orbán Homokmégy faluból birtokolják. A nevezett pusztán szállásaik vannak, s a legeltetési illeték címén évi átalányösszegben 900 (akcsét) adnak.” 1570-ben Hetős (Hajós) Szentgyörgy „Kékös pusztával” és Szentgyörgy pusztával együtt szerepel. 1578-ban már csak Kékös pusztát említik együtt Hetős Szentgyörggyel, ahol akkor 22 délszláv háztartás adózott.³⁸

Engel Pál térképén e helyen sem Kéles, sem Kékös névalakú település nem sze-

34 ENGEL Pál 2002

35 Azon, a törökkorban elpusztult egykori középkori magyar falvak helyének az azonosítása ott, ahol határ- vagy dűlőnevek nem őrzik a nevét, nagyon kérdéses, sőt többnyire lehetetlen.

36 Illancs–Illoncsuk névhasonlóságra (azonosságra?) Pálóczi Horváth András hívta fel a figyelmünket, amit ezúton is köszönünk.

37 KARSAI Ferenc 1974 19. „Hajós közelében levő Kéles-pusztán egyrészt ma is ’kis török temető’ és ’nagy török temető’ néven ismernek” egy területet. SOLYMOS Ede helyszínelése, 1951. KKJM RA. 69.269

38 VASS Előd 1980 166.; Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 110.

repel, feltüntet viszont a mai Kéleshalma kélesi részén egy Kígyós nevű települést. Kígyósról azon túl, hogy a kalocsai náhijébe (kerületbe) tartozott, és a törökkor elején már pusztá volt, semmi mást nem közöl,³⁹ s máshol sem akadunk nyomára.⁴⁰ Igaz, sok egyéb település mellett a mai Kéleshalma határát is érinti a Kígyós-főcsatorna, kevéssé valószínű azonban, hogy az elnevezés egy rég elfeledett középkori falu nevét őrizné.

Engel Pál viszont Kígyós közvetlen délnyugati szomszédjaként egy Kelebe nevű falut jelez, amelyről csak annyit tudunk, hogy szintén elpusztásodott a török hódítás elején.⁴¹ A Keles–Keleb(e) névalakok hasonlóságát is figyelembe véve sem foglalhatunk azonban egyelőre állást a két település azonosságát illetően; ehhez ma még túlságosan kevés információval rendelkezünk. Pedig az egykori Kelebe, ahova a 16. század közepén néhány évtizedre – ahogy több egykori középkori magyar településre is, a környékünkön például az akkori Hajósra és Nádudvarra (ez a két település is középkori eredetű, és a sváb betelepítés után is megőrizte egykori magyar nevét) – balkáni eredetű lakosok költöztek be, talán nem a mai Kelebiával, hanem a mai Kélessel azonos.⁴² Ez azonban – ha mégoly logikusnak is tűnik – a jelenleg rendelkezésre álló források szerint nem bizonyítható egyértelműen. Pedig van olyan adatunk, mely szerint a Hajós melletti Kékös (tehát a Kelebtől eltérő nevű, de lehet, hogy azt az idegen nyelvű adóösszeírók rosszul értették és írták le) pusztá környezetében annakidején a 16. század közepétől néhány évtizedig délszlávok éltek...⁴³

HAJÓS- ÉS ORBÁGYSZENTGYÖRGY

A mostani császártöltési határt ugyan nem érintette a középkorban mai egyik szomszédunk, Hajós területe (köztük voltak ugyanis Csákányfő és Morcs azóta csak határrészek elnevezéseként ránk maradt egykori középkori falvak), de éppen a mai szomszédság miatt érdemes néhány szóban megemlékezni az akkori Hajósról és Orbágyról (utóbbi településnek mára már határ- vagy dűlőrészként sem maradt meg a neve).

A későbbi községünk területét egykor nyugat felől határoló Csákányfő közvetlen szomszédai Hajós- és Orbágy-szentgyörgy középkori települések voltak. Közülük Orbágy nem települt újjá, és neve jórészt feledésbe merült. Hajósra azonban a 18. század első harmadában németországbeli bevándorlók érkeztek, és falujuk tovább őrizte a régesrég Hajós nevét. Itt és most csak röviden ismer-

39 ENGEL Pál 2002

40 Ahogy fentebb már jeleztük: Azon, a törökkorban elpusztult egykori középkori magyar falvak helyének az azonosítása ott, ahol határ- vagy dűlőnevek nem őrzik a nevét, nagyon kérdéses, sőt többnyire lehetetlen.

41 ENGEL Pál 2002

42 A 16. század közepi rác-vlah betelepülésről ld. WICKER Erika 2004; WICKER Erika 2008

43 1570: Hetős Szentgyörgy együtt Szentgyörgy és Kékös pusztával 14 háne; 1578: „22 háne délszláv Kékös psz.-val”; 1580: 22 háne; 1590: 12 háne. VASS Előd 1980 164.; 1570: Hetős Szentgyörgy együtt Szentgyörgy és Kékös pusztával 14 háne; 1578: „22 háne délszláv Kékös psz.-val”; 1580: 22 háne; 1590: 12 háne. U.ott.

tetjük, hol is lehetett a két egykori középkori település.

Sok hajósi úgy tartja, hogy a mai Hajós elődje, a „régi falu az un. Homokhegyen volt, ahol sok pénzt, házalapot, urnákat, III. Béla korabeli pénzeket találtak. [...] A régi Hajós a török világban pusztult el.”⁴⁴ A területről később is kerültek elő késő középkori edénydarabok.⁴⁵ Mai ismereteink szerint azonban inkább arra hajlunk, hogy a Homokhegy Morcs faluval azonos, a középkori Hajós pedig nagyjából a mai település területén, attól kissé észak-északnyugatra lehetett. A falu szélső házain túl, a Miskére vezető műúttól jobbra, a régi téglagyár mögött terepbejárás során ugyanis nagy mennyiségű késő középkori–kora újkori edénytöredék került elő.⁴⁶ Közeliében van a Szellemhegy, melyről a hajósiak azt tartották, hogy ott szellemek tanyáznak. Egyesek azt is tudni vélték, hogy „valaha temető volt a Szellem-hegyen, azért jártak ott a szellemek”.⁴⁷ Az ilyen történetek általában akkor születnek, amikor egy elhagyott településre új lakosok költöznek be, akik nem ismerik, nem ismerhetik az adott falu közelmúltját. Ráadásul e helyhez közel fekszik a Harang utca, ahol „mikor a legelső hajósiak letelepedtek [...] állt egy harangláb...”⁴⁸ Nem tudjuk, mikor állíthatták ezt a haranglábát, és azt sem, hogy akár a Szellem-hegyen, akár a Harang utca környékén középkori templomra és a körülötte levő temetőre utaló nyomok, azaz téglatöredékek és embercsontok kerültek volna elő.

A középkori Hajós temploma véleményünk szerint a mai település központjában lehetett, ahol kertkapálás közben kő- és tégladarabok kerültek elő: „... akárhányszor kapáltam, mindig kő- és tégladarabok jöttek a felszínre. Néha fél téglák. [...] És néha pénzt is találtam.”⁴⁹ A pénz koráról ma már éppúgy nincs tudomásunk, mint arról, hogy embercsontok is előkerültek-e; a téglatöredékek azonban valóban jelezhetnek középkori templomot.

Hajós magyar lakossága a török hódoltság idején elhagyta faluját, a népesség 16. század harmadik harmadára átmenetileg délszláv lett.⁵⁰ A település a hasonló történetű észak-bácskai falvak sorsára jutott:⁵¹ a 17. század folyamán részben vagy egészen elnéptelenedett, s németekkel való újratelepítésére a 18. század elején került sor.

Hajós 1728. évi úrbéri kontraktusa szerint a kalocsai érsek az új telepéseknek odaadta az „ezidőtájt pusztán álló hajdani lakott falut”, továbbá „Orbágy puszt-

44 Solymos Ede helyszínelése 1952. KKJM RA

45 D. Szabó Kálmán terepbejárása, 1994. WICKER Erika – HORVÁTH Attila – KUSTÁR Rozália 2001 49. D. Szabó egy térképvázlatán „Hajós-Sandberg (Keresztúr)” megjelölés olvasható (KKJM RA, leltározatlan), mely szerint a Homokhegyet egy Keresztúr nevű faluval azonosítja. Magyarázatot, forrást nem közöl; Keresztúrt 1548-ban még 21 adófizető család lakta, azután teljesen elnéptelenedik. 1553-ban már nincsenek adófizetői, 1560-ban és 1570-ben még 1-1 adófizető háztartást jegyeznek fel a defterek, 1578-ra végleg lakatlanná válik. VASS Előd 1980 166–167.; Keresztúr 1570. évi részletes adózási adatai: CSORBA György 2000 69. sz. helység

46 Alföldi Albert bejelentése, 2004. KKJM RA

47 SCHÖN Mária 2005 155–158.

48 A haranglábról több hajósi is tud: SCHÖN Mária 2005 167–168. 800–802.

49 A kő- és tégladarabokat a helyi hagyomány a hajósi kastély építésével hozza összefüggésbe. SCHÖN Mária 2005 182–183.

50 WICKER Erika 2004 64.

51 A környék korabeli történetéről részletesen: WICKER Erika 2004.; WICKER Erika 2008

tát és Szentgyörgy szigetét”; felépítette, és „használatra alkalmas állapotba” helyezte az újratelepített falu templomát.⁵² Szentgyörgy szigetének egy része a mai hajósi belterület lehet; főutcáját, mely egyenes folytatása az Örjegen egykor átvezető töltésnek, Szigeti főutcának hívják.⁵³

Orbágy, azaz Orbágyszentgyörgy elpusztult középkori magyar, majd a hódolt-ság alatt délszlávokkal betelepített falu⁵⁴ nagy valószínűséggel a Hildtől délre levő, a hajósi határhoz tartozó Szentgyörggyel azonos, és nem a mai Csákányi földekkel és Csákányi erdővel,⁵⁵ mely a középkori Csákányfő község egykori területéhez tartozott. Az a falu viszont, ami a mai Hajóstól néhány km-re észak-északkeletre, a Homokhegyen volt, s melyhez a mai napig legendák kapcsolódnak, véleményünk – és jelen ismereteink – szerint nem Hajós középkori elődje, hanem Murcs/Morcs/Mórics lehet, melynek emlékét a császártöltési telepítéslegenda egyik változata mellett a Császártöltés–Hajós–Homokmégy hármashatár Morcsi dúlője a mai napig is őrzi.

ZÁDOR

Az elfeledett Orbágy mellett volt még egy egykori középkori falu a mai császártöltési határ északnyugati peremén, melyről már semmit nem tud az emlékezet; csak 16. század közepi török adóösszeírások említik, és kevés térkép, melyek már a 18. század első harmada után készültek.

Arendelkezésünkre álló adatok ellentmondásosak – de annyi bizonyosnak látszik, hogy volt egy település valahol a mai császártöltési határ nyugat-északnyugati oldalánál, feltehetően Polgárdi szomszédságában, és ezt a falut Zádornak hívták. Engel Pál térképén Császártöltés nyugati részén, Murc (Morcs) mellett egy Zádor nevű település is szerepel. E falut – mely nem tévesztendő össze Ordas község határában egykor volt Zádorral,⁵⁶ – eddig ismert középkori oklevelek nem említik. Az 1560-as török defter már pusztaként írja össze: „Zádor pusztá üres és adófizetők nélküli, tartozik a nevezethez Homokmégy falu népe műveli meg. Adóbevétel (haszil): 1380 akcse, Búza t. 90 kila 1080 (akcse), Kétszeres t. 50 kila 300 (akcse).”⁵⁷ Tíz évvel később, 1570-ben sem laktak Zádor pusztán, melynek jövedelme ekkor 1380 akcse volt, a következő elosztásban: búzatized 1120 akcse, keverttized 160 akcse, len- és kendertized 100 akcse.⁵⁸ Zádor ekkor „az említett falu közelében, az említett faluból Nagy János és Balázs Tomás és Nádas faluból Balog Bódizsár birtokában (volt, akik) a föld birtokosának tizedet adnak.”⁵⁹

52 Hajós Csáki Imre kalocsai érsek által kiadott úrbéri kontraktusa, 1728. április 10. In: BÁRTH János 1997 76.

53 Alföldi Albert szíves közlése

54 A defterek adatai: 1548: 10 háne; 1560: 9 háne; 1570: 3 háne; 1580-82: 5 háne délszláv. VASS Előd 1980 171.

55 ENGEL Pál 2002; A két településről ld. még: WICKER Erika 2004 28-29.; WICKER Erika 2008 38.

56 VASS Előd 1980 176.

57 Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 116.; Rövidítés: t=tized

58 CSORBA György 2000 175., 180., 185., 190., 195.

59 CSORBA György 2000 201.; Nem közli, melyik „az említett falu”, (talán Homokmégy, mint 10 évvel korábban), csak Nádaszt nevezi meg.; Vass Előd szerint 1570-ben csak Nádas műveli. VASS Előd 1980 176.

Az elnéptelenedett falu lakói távolabbra vándoroltak, vagy éppen a környékbeli településekbe költöztek. Utóbbiak közé tartozhat egy Zádori János nevezetű is, aki 1560-ban már Homokmégyen lakott, szállása és marhái voltak az ugyan-csak pusztává vált Pokardon (Polgárdi).⁶⁰

Zádor végleg elfelejtődött: helyét sem romok, sem az emlékezet, sem pedig földrajzi nevek nem őrzik ma már – és végül azt sem tudjuk, hogy pontosan hol is lehetett. Mikoviny Sámuel 1740-es évekbeli térképe Hajós és Miske között mutatja,⁶¹ Engel Pál szerint inkább az egykori Murc (Morcs), Polkart (Polgárdi) és Csala (Csalaegyház) között volt,⁶² így területe – egy kis szakaszon legalábbis – érinthette a mai császártöltési határt. Régészeti lelőhellyel azonban egyelőre még nem tudjuk kapcsolatba hozni a már a hódoltság elején elpusztásodott Zádor nevű egykori magyar falut.

Csákányfő, Polgárdi, Kéles és Illancs, Hajós- és Orbágyszentgyörgy, Zádor. Kisebb-nagyobb középkori magyar települések, melyek a 16. század közepe táján elnéptelenedtek. A feledéstől régi térképek, feljegyzések megóvták ugyan őket, de legtöbbjük soha többé nem népesült be; egykori helyükre már csak határrészként megőrződött nevük utal...

RÖVIDÍTÉSEK

KKJM – Kecskeméti Katona József Múzeum
RA – Régészeti Adattár
TIM – Türr István Múzeum, Baja
TJM – Thorma János Múzeum, Kiskunhalas
Úr. ir. – Úriszéki iratok

IRODALOM

BÁNÁTI Miklós
[1969] Huszonkét évtized az új hazában. Császártöltés
BÁNÁTI Miklós
Újabb adatok Császártöltés történetéhez. Császártöltés
BÁRTH János
1997 Kalocsai kontraktusok. Kalocsa
BICZÓ Piroska
1984 A keceli határ régészeti emlékei. In (szerk. Bárh János): Kecel története és néprajza. 19–62. Kecel

60 Kalocsa környékének 1560. évi adóösszeírása a szegedi szandzsák részletes defterében (Tahrir defter). VASS Előd 1980 116.; Rövidítés: t=tized, ill.=illeték

61 VASS Előd 1980 176.; Megjegyzí, hogy „Jelenleg [...] Hajós nk. ÉNy.-i határában bizonytalan(?)” U.o.; Plan von dem Laufe des Donau Stroms von Ofen bis Baja, Mikoviny Sámuel térképe 1740 körül, Adatbázis: Hadtörténeti Intézet és Múzeum • Hadtörténeti Intézet és Múzeum • B IX Ausztria-Magyarország • B IX b természetföldrajzi térképek (XVI. századtól 1918-ig). A térkép elérhetősége az interneten: <http://maps.hungaricana.hu/hu/49464/>

62 ENGEL Pál 2002 CD

- BENDEFFY László
1976 Mikoviny Sámuel megyei térképei. Különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-térképeire. Budapest
- BOROVSKY Samu
1910 Magyarország Városai és Vármegyéi. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye. I.
- CSÁNKI Dezső
1897 Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. Budapest
- CSORBA György
2000 A kalocsai és a solti náhije az 1570. évi szandzsákösszeírás alapján. In (szerk. Koszta László): Fejezetek Kalocsa történetéből 157–208. Kalocsa
- ENGEL Pál
2002 Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Budapest
- FLACH, Paul
1969 Siedlungsgeschichte von Császártöltés, einer deutschen Gemeinde an der nördlichen Grenze der Batschka. München
- NEBOJSZKY László
é.n. <http://www.termesztvilaga.hu/termesztvedelem/illancsi.html>
- SCHÖN Mária
Hajósi sváb népi elbeszélések. Schwäbisches Erzählgut aus Hajosch. Kecskemét
- TÍMÁR Kálmán
Sárközi helynevek. Császártöltés neve. I. rész Magyar Népművészet, I. évf. 9. sz. november 1. 3.
- TÍMÁR Kálmán
1940 Sárközi helynevek. Császártöltés neve. Befejező rész. Magyar Népművészet, II. évf. 7. sz. április 15. 3.
- VASS Előd
1980 Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. Kalocsa
- VASS Előd
1984 A középkori és a török kori Kecel. In (szerk. Báth János): Kecel története és néprajza. 63-76. Kecel
- WICKER Erika – KUSTÁR Rozália – HORVÁTH Attila
2001 Régészeti kutatások Bács-Kiskun megyében. Cumania 17. 33–126. Kecskemét
- WICKER Erika
2004 Észak-Bácska a hódoltság korában. Cumania 20. 5–111. Kecskemét
- WICKER Erika – KNIPL István
2005a Császártöltési legendák és valóságalapjuk. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében az ezredfordulón 10. (1999–2005) 37–46. Kecskemét
- WICKER Erika – KNIPL István
2005b Középkori falvak a császártöltési határban. Cumania 21. 99-136. Kecskemét
- WICKER Erika
2006 Crkve, klisza, gradina, klostr. Középkori településeket jelző határrészek Bács-Bodrog vármegyében. Cumania 22. 5–75. Kecskemét
- WICKER Erika
2008 Rácok és vlachok a hódoltság kori Észak-Bácskában. Kecskemét